

„LEÜLTEM HOZZÁ JÁTSZANI”

Beszélgetés Kertész Györggyel

Kertész György 1927. március 30-án született Nyíregyházán. Középiskoláit is itt, a Királyi Katolikus Gimnáziumban kezdte, majd a budapesti Kölcsey Ferenc Gimnáziumban érettségizett 1946-ban. 1946-50: Pázmány Péter/ELTE biológia-földrajz szakos hallgatója, itt szerzett gimnáziumi tanári oklevelet, 1950-től tanársegéd, adjunktus, docens az Állatrendszertani és Ökológiai tanszéken. 1964: a biológia tudományok kandidátusa. 1993-ban az ELTE Tanárképző Főiskolai Karának biológiai tanszékvezetőjeként ment nyugdíjba, ma is vendégtanár a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen. A *Vízipók-csodapók* első darabjait 1973-ban kezdte el írni, s 1982-ben készült el az utolsó, a 39-ik rész. A tévésorozatot 78 országban mutatták be.

Kertész György biológus jól ismeri az emberiség Konrad Lorenz által megfogalmazott „halálos bűneit”. Hogy nem együtt élni akar a természettel, hanem uralkodni felette. Lehetséges, kérdezi, hogy Madách *Az ember tragédiájában* jól látta az emberiség jövőjét, s miként a tizennegyedik színben írja: marad a „hóval és jéggel borított, hegyes, fátlan vidék, hol a halál néz ránk üres szemekkel”. És mégis! Ha csak egyetlen embert meg lehetne menteni, töpreng, ha a gyermekében okos mesékkel sikerülne felkelteni az érdeklődést az élővilág iránt, akkor az a gyerek, ha majd felnőtt lesz, nem elvonatkoztatott fogalomként, idegen tárgyként szemléli az élővilágot, hanem mozgásában. Ha az embert rá lehetne döbenteni arra, hogy az élőlényeket milyen érdekes, különleges, s az ember számára is nélkülözhetetlen kapcsolatrendszer köti össze. A biológus, hogy az emberiséget „megrakni ne kelljen”, miként annak idején a költő Lócihoz, *üült hozzá játszani*: mesét írt a *Vízipók-csodapókról*.

– Professzor úr, nem túlzás az emberiség pusztulásáról beszélni? Tényleg ennyire tragikus a helyzetünk?

– Meggyőződése, hogy tragikus. Ha csak a statisztikai adatokat nézem: percenkét sok száz állatot pusztítunk ki, végleg és örökre. Ráadásul a trópusi esőerdők kiirtásával nem is tudjuk, milyen élőlényeket pusztítunk el. Egy csomó fajta azelőtt hal ki, mielőtt egyáltalán megismertük volna. Persze, a természetben eleve is pusztulnak ki élőlények, természetes módon. Ma már jól ismert tény, hogy több óriási katasztrófa volt a földtörténet során. S a pusztulásban benne van az új élőlények megszületésének lehetősége is. Egy állatfaj kihalásával új keletkezik, ám működik az élővilágnak az a képessége, hogy a kiessethöz legközelebb álló fajokkal pótolja a hiányt.

– Ez a természet törvénye?

– Igen, nem marad kitöltetlen élőhely. Ennek lehet jó és rossz oldala is. Magyarországon például hosszú ideig divat volt a dűvadirtás. A vadászoknak megmondták, hány dűvadat kell kilőniük. És mi lett ennek az eredménye? Kilőtték a ragadozó madarakat, ezért főlspaporodtak a káros rágcsálók. Na, erre a káros rágcsálókat elkezdték mérgezni. A méregtől kóválygó, félig eszméletlen rágcsálókat pedig elfogyasztották a golyák. Pusztult a golya, pusztultak a ragadozó madarak. Csak a rágcsálók nem pusztultak, mert immúnissá váltak a mérgek ellen. Viszont védetté kellett nyilvánítani a ragadozó madarakat, hogy az egyensúly helyreálljon.

– Lehet, hogy a természet rendje az, amikor egy élőlény kipusztulását követi egy új megjelenése. Mégis, az utóbbi időben, éppen az ember meg gondolatlan beavatkozásai nyomán, mintha ez a pusztulási folyamat meggyorsult volna. Vagy ez csak a zszurnalisták túlzása?

– Az evolúció, az ember megjelenésével, nem állt meg. Ma is hatnak a természeti törvények, ma is születnek új fajok. Csak nem látjuk az eredményt, mert más perspektívából ítélkezünk. Egy ember, jó esetben, hetven-nyolcvan évig él, ennyi idő alatt természetesen nem érzékeli azt a változást, amelynek kiteljesedéséhez évszázadok, évezredek, évmilliók kellenek. Ám azt is tudomásul kell vennünk, hogy a rendszer az ember nélkül is jól működött.

– Konrad Lorenz a nagy veszélyt abban látja, hogy ha fajunk *kipusztítja* magát, sok más élőlényt is magával ránt, és ez már *erkölcstelen*. Csak az ember képes olyan mértékben beavatkozni a rendszerbe, hogy más fajokat is megsemmisítsen.

– Nos, nem akarom senki vallásos érzületét megsérteni, de nekem a Biblia teremtés-elméletével éppen ez a nagy bajom. Amikor Isten azt mondja az embernek: neked adom a földet, hogy „uralkodj a nappalon és az éjszakán”, és uralkodj „a tenger halain, az ég madarain és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon”. Ebből aztán az ember azt a téves következtetést vonta le, hogy neki uralkodnia kell a természetben. Pedig elég csak egy nagy árvíz, földrengés, lavinaomlás, s láthatjuk, milyen picik is vagyunk. Egy Siebentopf nevű svájci csillagász kidolgozta a modellév elméletét. Ha az élővilág 570 millió éves történetét arányosan egy évbe tömörítjük, akkor az ember ennek a folyamatnak az utolsó percében jelenik meg. És néhány másodperc alatt elhasználja a rendelkezésére álló kőolajat, szenet és fát. Vagyis a természetben egy év alatt kialakult csodát az ember pillanatok alatt tönkretette. Mit tehetünk? Ez egy mókuserék, amiből már nem lehet kiszállni. Mert nem mondhatom azt, hogy ne használjunk többé repülőgépet, mert a magas légkört szennyezi, ne hajózzunk, mert az a tengereket mocskoljuk, ne vágjuk ki többé a fákat, ne készüljön több papír, ezentúl ne írjunk, ne olvassunk. Ma már lépéskényszerben vagyunk. Ám ha a természet egyszer megszabadul az embertől, akkor bizonyos idő elteltével – lehet, hogy évmilliók kellenek hozzá, de – begyógyulnak a sebei. És akkor a túlélők között – az ember által tönkretett, régi kapcsolatrendszer helyett – kialakulhat majd egy új, életképesebb együttműködés.

– És ha az ember magával együtt elpusztítja a Földet is?

– Siebentopf azt mondja: az emberiségnek még néhány másodperce van arra, hogy megfelelő helyet találjon a földön kívül, ahol túlélheti azt a katasztrófát, amit saját maga idézett elő. Az úrkutatás, ahogy látom, igencsak erre halad, mindennütt azt keresi, hol lehetne még építeni ezt-azt. Nem vesszük észre, hogy az ember a világűrben is ott folytatja, ahol a földön abbahagyta: kolonizál. Beavatkozik más bolygók természetes állapotába. Hiszen a Hold, mióta az ember ott járt, már nem az, ami volt. Ott van már a rengeteg, úrkutatással kapcsolatos hordalék. Nemcsak az ember lábnyoma, hanem szemete is.

– Mindig más elméletek jegyében pusztítottuk a természete-

tet. Vajon a Bibliában leírt „ember uralkodj” és a marxista „győzd le a természetet” teória nem ugyanarról a töről fakad?

– Nem tudom, ez már az ideológiák birodalma. Tény, hogy az ember a hit jegyében gyakran megölte társait, s elpusztította a neki nem tetsző kulturális értékeket. Tekintettel arra, hogy az önfenntartás rengeteg agresszivitást igényel, mindig a legagresszívebb egyedek maradnak fent. Így az agresszivitás akkumulálódik. A szelíd embert az életben mindig elpusztítják, én az ő pártján állok, ezért választottam a tanári hivatást, ezért írok mesét. Hogy a gyerekek szeressék az élőlényeket, ne öljk meg a csigákat, a katicabogarakat.

– Ezért kezdte el írni a *Vízipók-csodapókot*?

– Igen. Igaz, amikor a tévé fölkerít, írjak mesefilmet, az első válaszom az volt: ugyan, ne vicceljetez már! Egyetemi oktató vagyok: hogy írnék mesét? De hiszen, mondták, Gyuri bácsi neked olyan hangulatosak az óráid! Azok hát! Mert gyűlölöm a félelmet. Tudom, hogy a félelem megöl mindent, még a szerelmet is. De talán a tanár-diák kapcsolatban jár a legtragikusabb következményekkel, mert ha a gyerek fél, megbénul. Azt sem tudja elmondani, amit tud. Én mindig azzal szoktam biztatni a felelőt: mondd csak, ahogy eszedbe jut! Kíváncsi vagyok rá. Ha én a gyerekeknek meg akarom mutatni a természetet, akkor először is oldanom kell a szorongását, a félelmeit. El kell feledtetnem a közhelyeket, el kell vonatkoztatnom az állatokra ruházott emberi sajátságoktól. Mert a farkas nem vérszomjas, csak enni akar. A róka nem ravasz, csak a zsákmány megszerzése érdekében, ösztöneitől vezérelve ügyeskedik. Ravasz, vérszomjas állatok? Ugyan! Ez csak afféle emberi kitaláció. A cinke aranyos kis madár? Ezrével pusztítja a rovarvilágot! Egy rovar szempontjából a cinke ugyanaz a vérszomjas ragadozó, mint egy gazella számára a gepárd. Ne gondoljuk, hogy az ember valami egészen különleges lény, hogy a természetben mindent mi találtunk ki. Vegyük például a rakétamotor elvét! A polipok vízlökéssel mozognak. A repülést a madaraktól tanultuk. Ultrahang, radar? A denevérek így tájékozódnak.

– Az ember civilizációja során erőszakosan elszakította magát az állattól, később a természettől, s ezzel megbontotta az élővilág egyensúlyának törvényét. Mintha az ember szándékosan válaszfalat építene önmaga és a természet közé.

– Pedig ha nem engedem magamhoz a természetet, és nem olvadok bele, sosem fogom megismerni. Az erdő hangjait csak úgy lehet meghallani, ha együtt lélegzünk vele. Engem gyermekkorom óta vonzott a természet, s ennek a vonzásnak olyan konkrét jelei voltak, amiket a családom nem nagyon kedvelt. Talált állatokat hoztam haza, bogarakat, gilisztákat, gyíkokat, ami éppen a kezem ügyébe került. A lepkékhez viszont nem nyúltam, mert első alkalommal, amikor hozzáértem egyhez, megsértült a hímpora. Éreztem; ezt nem szabad. Az is lehet, hogy a természet szeretete és megismerésének vágya genetikusan öröklődik. Az apai nagyapám rendkívül művelt parasztember volt, többször járt Amerikában, angolul és németül kitűnően beszélt. Gyerekkoromban nagyon sokszor nyaraltam náluk. A nagypapa már reggel 4 órakor felkelt, befogta a teheneiket, s indultunk a mezőre. Ott magyarázta nekem, hogy melyik a kártékony növény, melyik a hasznos. Nagyanyám a gyógynövényeket ismerte, a faluban füvesasszonyként tisztelték. Meggyőződésem, hogy a régi parasztemberekben hihetetlen tudásanyag halmozódott fel, s ez generációról generációra öröklődött.

– Mit tett a régi parasztember a kártevőkkel?

– Nagy részben tehetetlen volt, de azért használt különféle szereket is. Például a dohánylét vagy a csalánlét levéltetvek ellen. Ezeket ma újból fölfedezték. Biokertészet, biotechnika, biomechanika, biokultúra, bioanyámtyújka...

– Divat is lett a bio...

– Nem baj, ha divat. Mert a divatnak az a nagy előnye, hogy az emberek tömegesen követik. Ha mi a természet védelmét, szeretetét divattá tudjuk tenni, nyert ügyünk van. Tegyük divattá a környezet tisztelét! Néha az extrém példák is segítenek a természet elfogadásában. Például a szarvasmarha nem volt őshonos Ausztráliában, tehát ott nem létezett a ganajtúró-bogár, amelyik a trágyát földolgozta volna. Egy évfolyamtársam, bogarász, kikerült Ausztráliába. A hatvanas évek elején kaptam tőle egy levelet, amelyben segítséget kért a ganajtúró bogarak begyűjtésére... Az igazság az, hogy én akkor heteken keresztül az Alföldön a tehenlepényeket turkáltam, hogy a megfelelő számú egyedeket beszerezsem. Több száz ganajtúró bogarat gyűjtöttem össze, s dróthálós dobozban vámkezeltettem. Mondta is a kedves fináncnő: az istenért, csak ki ne nyissa a dobozokat!

– Végül meghonosodtak a ganajtúró bogarak Ausztráliában?

– Meghonosodtak, ma már természetes körülmények között szaporodnak, és feldolgozzák a marhatrágyát. Ez a biológiai védekezés egyik formája: ha betelepedik valahová egy kártevő, utána kell hozni a kártevőjét is. Csak kérdés, hogy az emberiségnek lesz-e türelme kivárni ezt a lassabb megoldást: a kártevő után meghonosítani a kártevő kártevőjét, majd annak a kártevőjét? Ehelyett sokkal egyszerűbb repülőgépről alaposan beporozni a termőföldet, s ezzel beláthatatlan károkat okozni.

– Örökölte valamelyik gyermeke, unokája a természet iránti szeretetét?

– Biológus egyikből sem lett, de a növényeket szeretik. Csodálom, ahogy a fiamnál fejlődnek a növények. Talán igaz a mondás, hogy beszélgetni kell velük.

– Tart otthon valamilyen állatot?

– Nem. Élőlényt elvből nem fosztok meg szabadságától. Lepkéket, rovarokat sem gyűjtöttem. Sosem szerettem gombostűre tűzve, nagyító alatt szemlélni az élővilágot, hanem mozgásában, természetes környezetében megfigyelni. Mert ha egy élőlényt kiveszek eredeti közegéből, akkor az már nem az. Meggyőződésem, hogy az élet: a mozgás, a dinamizmus maga. És az is, hogy a tudás megszerzésének leghasznosabb módja a személyes tapasztalat. Odahajolni, odahasalni egy élőlényhez, csúszni-mászni utána, megfigyelni, hogy mit csinál saját környezetében. Hiszen csak az élőlény és a környezete közötti kapcsolatrendszer felderítése ad lehetőséget a túlélésre. Mit művelünk a természettel? Szennyezzük, irtunk, helyrehozhatatlan károkat okozunk. Már a grönlandi és a délsarki pingvinnek májában is kimutatható a DDT.

– Milyen állapotban vannak mi vizeink?

– Egy része nagyon szennyezett volt, de a rendszerváltás nagyon jól tett, mert számos olyan üzem leállt, amelyik szennyezte a tavakat, folyókat. Ezek most regenerálódnak. Éppen ezért nagyon óvatosan kellene bánni a növényvédő szerekkel, a műtrágyával. Magyarországon megkezdődött a mezőgazdaságban is a kistermelés, s most egy csomó olyan ember is foglalkozik növénytermesztéssel, akinek gőze sincs a technológia veszélyeiről. Fogalma sincs a természetről. Ami tudósként csodálattal tölt el, hogy a természetben minden egyértelmű.

Nincsen harmadik variáció, nincsen „kicsit” és nincsen „tálán”, hanem csak fekete és fehér, igen és nem létezik. A természeti törvények törvénytörően betelnek.

– Amiről tudósként meggyőződött, azt akarja közkinccsá tenni a mesével? Miért éppen egy vízipókot választott meséi hőséül?

– Hidrobiológus vagyok, a vizeket ismerem a legjobban. Az idő tájt kutattam a Velencei tó élővilágát, amikor tárgyaltam a tévével a sorozatról. Naponta láttam búvárpókot, s akkor azt mondtam, legyen a főhős egy vízipók. Az mi? – kérdezték a tévében. Megmutattam a szakirodalomból, hogy néz ki egy vízipók. Jó, legyen vízipók. A barátja pedig, gondoltam, legyen egy keresztes pók. Mindegyik más közegben él, meg kell magyarázniuk egymásnak, hogy ki, miért olyan, amilyen. A két főszereplőben kicsit magamat, meg H. Bandi barátomat írtam meg. Azt is elárulom, volt egy kémikus kollegám, aki nagyon szerette a kis hallgatótöket, róla mintáztam a vízrabló botposloska figuráját. Ő az, aki a szitakötőlárvát el akarja fogni, ám akkor a vízipók egy nagy buborékkal kilövi a vízből.

– A kollégái is tudják, hogy róluk mintázza a *Vízipók-csodapók* figuráit?

– H. barátom például, amikor fölhív telefonon, mindig így

mutatkozik be: szia, itt a Keresztes. A kis csigák pedig kedves asszisztensnőim, akik segítettek az én kristálypalotámat, a karrieremet fölépíteni.

– Ezeknek a figuráknak nincs nemük.

– Nemiséget nem tettünk bele.

– Szándékosan?

– Két alapvető életosztón van: az ön- és a fajfenntartás. De az önfenntartás mindig megelőzi a fajfenntartást. Először tehát kezdjük az önfenntartással. Úgy képzeljük, hogy majd a szaporodásbiológiát is behozzuk, s a vízipókot meg lehet nőíteni.

– Folytatja a *Vízipók-csodapók* történetét?

– Folytatom. Egy folyóirat felkérésére írtam négy új részt. Mindig újabb és újabb figurákat fedezek fel. Most éppen Futrinkát, a postást, meg a téli szúnyogot. Azt kérdezik: mi az isten csudája az? Pedig létezik téli szúnyog is!

– Ha új mesébe fogna, milyen főszereplőket választana?

– Hetvenkét évesen az ember ne tűzzön maga elé elérhetetlen célokat. Ha mégis új mesére szánnám magam, akkor gyíkok lennének a főszereplők, és a mese a szárazföldön folytatódna. Rengeteg mindent kellene még megmutatni a gyerekeknek. Alábújva egy a nyírfa leváló kérge alá, földézni az életet, a színeket, az illatokat.

